

УДК 343.14+343.112

О. В. Литвин

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ

Новий КПК України, прийнятий 13.04.2012 р., неодноразово використовує поняття «дослідження доказів» щодо стадії судового розгляду (ст. ст. 319, 322, 339, 349, 352, 357, 358, 359, 386). Однак дослідження доказів не є усталеним, загальновизнаним елементом процесу доказування, хоча неодноразово вживається у законі для стадії судового розгляду.

Проблематиці дослідження доказів у структурі процесу доказування присвячені наукові праці Р. С. Белкіна, О. О. Васяєва, О. О. Дзюбенко, Ц. М. Каз, П. А. Лупінської, М. М. Михеєнка, О. Г. Нікульшиної, Ю. К. Орлова, О. С. Самоходкіної, Н. С. Соколовської, М. М. Стоянова, Ф. Н. Фаткулліна, Т. Б. Чеджемова, Н. Ю. Черкасової та ін., однак у науці кримінального процесуального права не вироблено єдиного доктринального підходу щодо тлумачення поняття «дослідження доказів», у зв'язку із чим виникає необхідність визначення поняття «дослідження доказів» у судовому розгляді.

Метою статті є аналіз доктринальних позицій щодо поняття «дослідження доказів» та формулювання пропозицій щодо його визначення стосовно стадії судового розгляду на основі Кримінального процесуального кодексу України.

У доктрині кримінального процесуального права склалося декілька підходів до визначення поняття «дослідження доказів».

Перший з них відстоює синонімію дослідження доказів і перевірки доказів [1; 2, 76; 3, 8; 4, 5, 58; 6, 12; 7, 16; 8, 8–9]; так, Р. С. Белкін вважає, що термін «перевірка» є неточним, більш правильним представляється використання терміна «дослідження» [1, 48]. З іншого боку, указуючи на певну схожість даних понять, відстоюється і протилежна точка зору — про недоцільність виокремлення дослідження доказів в окремий елемент структури доказування. Так, як зазначає О. С. Самоходкіна, поняття «перевірка доказів» та «дослідження доказів» диференціюються залежно від галузі наукового знання. Поняття «дослідження доказів» підкреслює змістовний аспект діяльності у сфері доказування та використовується переважно у криміналістиці. Поняття «перевірка доказів» більшою мірою звертає увагу на зовнішній аспект зазначеної діяльності і більш часто використовувалося у кримінально-процесуальному розумінні. Із цієї причини є недоцільним виокремлення дослідження доказів в окремий елемент структури доказування [9, 21].

Другий ототожнює дослідження доказів з їх оцінкою [10, 28–29]. О. О. Васяєв указує, що дослідження доказів — це «їх аналіз учасниками кримінального судочинства для виявлення їх сутності, визначення ціннісних властивостей через призму законодавчо встановлених вимог до їх кримінально-процесуальної форми та змісту в порядку, передбаченому КПК РФ, з метою встановлення на їх основі всього кола обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі» [10, 28–29].

© О. В. Литвин, 2012

Третій підхід об'єднує дослідження доказів одразу із двома елементами процесу доказування — перевіркою та оцінкою. Наприклад, М. В. Деев запропонував розглядати поняття «дослідження доказів» і «розгляд доказів» як синонімічні, що означають перевірку й оцінку доказів [11, 6]. М. М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування в кримінальних справах має виступати дослідження доказів, що становить собою здійснювану з дотриманням принципів кримінального судочинства розумову та практичну діяльність суб'єктів кримінально-процесуального доказування з визначення властивостей (характеристик) доказів та їх системи, формування на цій основі висновків з метою прийняття законних та обґрунтованих кримінально-процесуальних рішень [12, 5].

Окремо ця позиція відстоюється щодо процесу доказування у судовому розгляді.

О. О. Дзюбенко, аналізуючи КПК РФ, зазначає, що законодавець стосовно стадії судового розгляду в процесі доказування виділив збирання доказів та їх дослідження; дослідження же у свою чергу включило в себе перевірку й оцінку доказів [13, 19]. Н. С. Соколовська стверджує, що дослідження доказів — це діяльність суду, спрямована на перевірку наданих сторонами доказів та їх оцінку з точки зору належності, допустимості та достовірності [14, 77].

Четвертий підхід можна умовно назвати широким, оскільки його прибічники указують на необхідність включення до дослідження доказів не тільки перевірку, а й збирання доказів [15, 63, 65; 16, 15; 17, 255]. На думку Н. Ю. Черкасової, дослідження доказів у суді включає в себе збирання доказів та розгляд доказів [15, 66]; при цьому суть розгляду доказів полягає в оголошенні змісту письмового акта з метою з'ясування його змісту [15, 66]. Розгляд доказів нею визначено як одну із форм дослідження доказів у судовому засіданні, що являє собою ознайомлення суду та учасників судового розгляду зі змістом наявних у справі протоколів слідчих дій та інших документів, а також висновку експерта, наданого у попередньому слідстві, з'ясування укладеної в них доказової інформації, що супроводжується її перевіркою, з метою використання при обґрунтуванні підсумкового процесуального акта [15, 66]. Розгляд доказів припускає: оголошення судом доказу / протоколу слідчої дії, іншого документа, висновку експерта /; зіставлення його з іншими наявними у справі доказами; аналіз процесу формування доказу у попередньому слідстві для наступної оцінки його допустимості [15, 66–67]. На думку Н. І. Числової, термін «дослідження» застосовується в законі все-таки в більш широкому змісті, аніж «перевірка» — дослідження включає як процес одержання відомостей, так і перевірку отриманих відомостей [16, 15].

Для визначення цього поняття насамперед слід указати, як дослідження доказів тлумачиться законодавцем. Так, ст. 357 КПК указує, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності — також іншим учасникам кримінального провадження; особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом;

учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

Дослідження документів здійснюється шляхом їх оголошення в судовому засіданні та пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності — також іншим учасникам кримінального провадження; учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 358 КПК). Крім того, учасники судового провадження мають право просити суд призначити експертизу документа, якщо документ викликає сумнів у його достовірності.

Дослідження звукозапису, відеозапису провадяться шляхом відтворення звукозапису і демонстрації відеозапису, а також заслуховування судом доводів учасників судового провадження. З метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста (ст. 359 КПК).

Виходячи із цих положень, можна стверджувати, що законодавець, указуючи на дослідження окремих джерел доказів, розумів під цим саме їх перевірку. Так, засобами перевірки доказів у судовому засіданні є огляд (елементами якого є подання для ознайомлення учасникам судового провадження та іншим учасникам кримінального провадження, звернення уваги суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом, постановка питань), оголошення та пред'явлення для ознайомлення; відтворення звукозапису, демонстрація відеозапису (які включають у себе заслуховування доводів учасників судового провадження), в тому числі за участі спеціаліста; призначення експертизи для перевірки достовірності доказу. Перелік цих засобів повністю відповідає суті такого елемента процесу доказування, як перевірка доказів, що полягає у детальному дослідженні властивостей (ознак) кожного окремого доказу та його джерел, у підкріпленні або, навпаки, у спростуванні їх шляхом отримання нових матеріалів, а також у зіставленні усіх наявних у справі доказів та їх джерел один з одним з метою визначення їх доброякісності [6, 12]. Тобто перевірка здійснюється шляхом аналізу кожного доказу окремо, а також шляхом зіставлення одного доказу з іншими, це аналітична, розумова діяльність; крім того, перевірка провадиться практичним шляхом — проведенням нових слідчих дій, витребуванням нових предметів та документів [18, 273]. Стаття 87 КПК РФ, наприклад, засобами перевірки доказів називає зіставлення з іншими доказами, які є у кримінальній справі; встановлення їх джерел; отримання інших доказів, які підтверджують або спростовують доказ, що перевіряється.

При цьому слід зазначити, що необхідним елементом перевірки доказів, у тому числі у судовому розгляді, є можливість збирання нових доказів; це дало підстави для формулювань, що «суд збирає докази не в значенні, визначеному ст. 66 КПК України як самостійний етап доказування, а лише у межах процесуальних дій, що утворюють зміст наступного етапу доказування — перевірки доказів» [19, 10]. Із цим твердженням погодитися складно, адже за КПК 1960 р. на суд покладалася обов'язок доказування [20, 55; 21, 7; 18, 285; 22, 46–47; 23], хоча можливості збирання доказів за власної ініціативи і були обмежені-

ми (суд не мав право за власної ініціативи викликати і допитувати свідків, призначати експертизу тощо).

За КПК 2012 р. ситуація дещо інша. Стаття 93 не указує суд у числі суб'єктів, які збирають докази, вказуючи, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим. Однак, якщо проаналізувати інші норми КПК, можна стверджувати, що суд здійснює збирання доказів не тільки в якості елемента їх перевірки, а і як самостійний елемент процесу доказування (у відповідності до ч. 2 ст. 332 КПК, суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо: 1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; 2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК, спрямовані на встановлення фактичних обставин кримінального провадження).

Крім того, оцінюючи співвідношення дослідження доказів та їх перевірки в аспекті ототожнення дослідження доказів із їх перевіркою та оцінкою (як окремим, підсумковим елементом предмету доказування), слід указати на методологічну спірність цього підходу. Особливість оцінки доказів як елемента процесу доказування полягає у тому, що вона проявляється як додатковий елемент на етапах збирання та перевірки доказів (попередня оцінка) та як самостійний етап при прийнятті кримінально-процесуального рішення, як правило, підсумкового (підсумкова оцінка). Так, як указує Ю. К. Орлов, оцінка доказів — заключний та найбільш складний і відповідальний етап доказування. Однак оскільки вона являє собою розумову діяльність, то здійснюється протягом усього процесу доказування, пронизує його; як правило, на якомусь завершальному етапі оцінка виступає у своєму «чистому вигляді», коли суб'єкт займається виключно осмисленням, аналізом доказів [24, 114–115]. На подвійний характер оцінки доказів вказали і М. С. Строгович [25, 304–305], Ф. Н. Фаткуллін [6, 13] та інші вчені [8, 12]. Таким чином, зайвим є включати у елемент дослідження доказів їх оцінку, указуючи на такі елементи процесу доказування, як збирання та дослідження доказів, оскільки проміжна оцінка є елементом перевірки, а підсумкова оцінка не може бути включена у будь-який інший елемент процесу доказування, оскільки вона безпосередньо проявляється при мотивуванні кримінально-процесуальних рішень.

Слід повністю погодитися із М. С. Строговичем, який указав на те, що найбільш виразно відмінність між перевіркою та оцінкою доказів виступає у судовому розгляді справи. Судове слідство, в якому суд за участі сторін допитує підсудного, свідків та експертів, оглядає речові докази та оголошує документи, являє собою головним чином перевірку доказів, хоча тут же відбувається певною мірою і оцінка доказів, у залежності від якої визначаються спрямування та обсяг дослідження обставин справи. Обговорення ж справи судом у нарадчій кімнаті та постановлення вироку є головним чином оцінкою доказів, хоча тут же суд здійснює їх перевірку в тій мірі, в якій це можливо по закін-

ченні судового слідства (шляхом аналізу окремих доказів та їх зіставлення одного з одним) [25, 305].

Стаття 94 КПК встановлює, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Що стосується тверджень, що дослідження доказів включає в себе їх збирання, то з ним можна погодитися, тільки якщо тлумачити збирання доказів як елемент їх перевірки, що характеризується спрямованістю на збирання доказів із метою підтвердження або спростування доказів, що перевіряються.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що поняття «дослідження доказів» щодо стадії судового розгляду є тотожним такому елементу процесу доказування, як перевірка доказів. Методологічно некоректним є об'єднання у дослідженні доказів таких елементів процесу доказування, як перевірка та оцінка (у значенні підсумкової оцінки доказів), оскільки елемент перевірки доказів включає у себе попередній аналіз доказу із позицій його належності, допустимості, достовірності, що являє собою попередню оцінку доказу. Збирання доказів як самостійний елемент процесу доказування не є елементом дослідження доказів, оскільки ці елементи процесу доказування характеризуються різною цільовою спрямованістю; збирання доказів може розглядатися як елемент дослідження доказів тільки у разі спрямованості на отримання нових доказів із метою підтвердження або спростування доказів, що перевіряються. У зв'язку із цим дослідження (перевірка) доказів у судовому розгляді — це регламентована КПК розумова та практична діяльність суду за активної участі учасників судового провадження при сприянні інших учасників кримінального провадження, спрямована на встановлення належності, допустимості, достовірності доказів шляхом аналізу кожного доказу, зіставлення його із іншими доказами та отримання інших доказів, які підтверджують або спростовують їх належність, допустимість, достовірність.

Література

1. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. — М. : Наука, 1966. — 295 с.
2. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства / Г. Н. Колбая. — М. : Юрид. лит., 1975. — 152 с.
3. Корневский Ю. Восполнение судом пробелов предварительного следствия // Советская юстиция. — 1992. — № 3. — С. 8–9.
4. Никульшина О. Г. Исследование банковских документов в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 [Электронный ресурс] / О. Г. Никульшина. — М., 2003. — 29 с. — Режим доступа : law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1173622.

5. Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Коровайко. — О., 2010. — 242 с.
6. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. — Казань, 1976. — 206 с.
7. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. — К., 1984. — 136 с.
8. Каз Ц. М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе / Ц. М. Каз. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1968. — 68 с.
9. Самоходкина О. С. Доказывание при производстве по уголовным делам в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. С. Самоходкина. — Ростов н/Д, 2006. — 209 с.
10. Васяев А. А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Васяев. — Саранск, 2008. — 242 с.
11. Деєв М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Деєв. — К., 2008. — 16 с.
12. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. М. Стоянов. — О., 2010. — 20 с.
13. Дзюбенко А. А. Собиране и исследование доказательств мировым судьей по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Дзюбенко. — Омск, 2008. — 238 с.
14. Соколовская Н. С. Роль суда в состязании сторон по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. С. Соколовская. — Томск, 2005. — 182 с.
15. Черкасова Н. Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. Ю. Черкасова. — Самара, 1993. — 251 с.
16. Чистова Н. И. Признание недопустимыми доказательств, полученных на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 [Электронный ресурс] / Н. И. Чистова. — Краснодар, 2006. — 24 с. — Режим доступа : law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1282456.
17. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. — М. : Юристъ, 2004. — 800 с.
18. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Алєніна. — Х. : Одіссеї, 2009. — 816 с.
19. Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Рибалка. — К., 2010. — 20 с.
20. Коровайко О. І. Суд як суб'єкт доказування у стадії судового розгляду // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — О., 2012. — Вип. 55. — С. 49–57.
21. Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Я. Корсун. — К., 2011. — 16 с.
22. Грошевий Ю. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. — К. : КНТ, Вид. Фурса С. Я., 2006. — 272 с.
23. Нор В. Роль суду у встановленні істини у кримінальній справі за чинним КПК України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVII регіон. наук.-практ. конф. 3–4 лют. 2011 р. — Л. : Юрид. ф-т ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. — С. 361–363.
24. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. — М. : Юристъ, 2009. — 175 с.
25. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1 / М. С. Строгович. — М. : Наука, 1968. — 470 с.

Анотація

Литвин О. В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду змісту поняття «дослідження доказів» у доказуванні в кримінальному провадженні у цілому та стосовно стадії судового розгляду. Систематизовано теоретичні підходи щодо змісту цього поняття. Сформульовано авторське визначення дослідження (перевірки) доказів у судовому розгляді.

Ключові слова: судовий розгляд, докази, процес доказування, перевірка доказів, оцінка доказів, дослідження доказів.

Анотація

Литвин А. В. Исследование доказательств в судебном разбирательстве: некоторые вопросы. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению содержания понятия «исследование доказательств» в доказывании в уголовном производстве в целом и относительно стадии судебного разбирательства. Систематизированы теоретические подходы относительно содержания этого понятия. Сформулировано авторское определение исследования (проверки) доказательств в судебном разбирательстве.

Ключевые слова: судебное разбирательство, доказательства, процесс доказывания, проверка доказательств, оценка доказательств, исследование доказательств.

Summary

Lytvyn O. V. Investigation of proofs during trial of a case: some aspects. — Article.

This article covers the study of meaning of concept «investigation of proofs» during trial of a case in general and pre-trial proceedings particularly. Theoretical grounds of this subject have been systematized. Author's definition of investigation (validity check) of proofs in pre-trial proceedings has been formulated.

Keywords: trial proceedings, proofs, proving process, validity check of proofs, evaluation of proofs, analysis of proofs.

УДК 343.13(477)

В. С. Личко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Правова допомога має важливе значення в сучасному суспільстві. За останні кілька років відбулися значні зміни у регулюванні відносин з надання та одержання правової допомоги в Україні. Так, цього року прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України, що значним чином вплинуло на засади інституту правової допомоги в кримінальному судочинстві. Запровадження принципово нової для нашої країни системи кримінального судочинства викликало багато питань та суперечок, зокрема, це стосується і надання правової допомоги в кримінальному провадженні.

Окремі особливості нового кримінального процесуального законодавства України досліджувалися у працях Н. Бабіної, О. Баганця, Н. Бобечко, А. Єремєєвої, А. Портнова, В. Фаринника, В. Юрчишина; авторами В. Гончаренко, М. Шуило, В. Нором та ін. підготовлено науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України.

Стаття присвячена засадам надання правової допомоги в кримінальному судочинстві у зв'язку з набранням чинності 19 листопада 2012 року Кримінального процесуального кодексу України. Метою статті є висвітлення окремих аспектів надання правової допомоги захисниками, визначення ролі адвоката як захисника у кримінальному процесі, окреслення його повноважень, а також особливостям надання безоплатної правової допомоги в кримінальних справах.

© В. С. Личко, 2012